

9. Плахов В.Д. Социальные нормы: Философские основания общей теории. – М.: Мысль, 1985. – 253 с.

10. Яновский А.М. Особенности национального менталитета управления персоналом // Менеджмент и кадры: психология управления, соционика и социология. – 2003. – № 8. – С. 7-12.

Ярошенко А.О.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ В НОРМИ В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Різкі повороти політичного та суспільного життя не відмінюють необхідності послідовної розробки фундаментальних проблем освіти. Більш того, гуманістична обґрунтованість і направленість соціально-гуманітарної освіти набуває сьогодні особливої актуальності.

Ціннісні основи і концепція гуманітарної освіти в вищій школі присвячені виявленню цінностей і принципів державної політики в цій сфері, розробки адекватної цим цінностям і принципам концепції гуманітарної освіти. Метою даної статті є побудова методологічних засад моделі освіти та розкриття її змісту – цінностей освіти.

Проблеми реформування і удосконалення системи освіти знайшли широке відображення в працях В. П. Андрущенко, В. П. Беґа, А. М. Бойко, В. С. Лутая, М. І. Михайліченка та ін. Проблемами напряму пов'язаного із дослідженням цінностей та ціннісної складової свідомості займалися М. С. Коган, В. В. Мантанов, А. О. Ручка, Н. З. Чавчавадзе, С. Ф. Анісімов та ін.

У пошуках нової моделі слід рухатись, насамперед, шляхом творчого відтворення власного культурно-історичного досвіду в його органічному поєднанні з найновішими досягненнями сучасної науки, культури і соціальної (передусім, педагогічної) практики.

Нова модель української освіти має базуватись на українській національній культурно-історичній традиції, теоретичних надбаннях української педагогіки, досвіді поколінь у найширшому його розумінні.

Вона повинна враховувати і відтворювати менталітет нації, народні традиції і звичаї, відповідати характеру української людини, відтворювати її світовідчуття і життєоблаштування. Універсальною формулою створення моделі освіти має стати шевченкова настанова – “і чужого не цурайтесь й свого научайтесь”: “свого” – дійсно, національного, народного; “чужого” – дійсно передового і прогресивного [1, С. 188-189].

Розпад офіційної ідеології, котра довгий час слугувала єдиною основою “суспільних наук” у радянській вищій школі оголив відсутність власне

філософських, ціннісних основ соціально-гуманітарної освіти. У теперішній час робляться спроби компенсувати це принципове занедбання копіюванням західних зразків чи поверненням до українських дореволюційних традицій. Є серйозні теоретичні засади сумніватися в успішності цих спроб, і завдання виявлення чи встановлення ціннісних підвалин гуманітарної освіти залишається надзвичайно актуальним, причому це саме філософське завдання, одне з важливих проблем філософів освіти.

Особливим блоком навчання є оновлення змісту дисциплін соціально-гуманітарного профілю. Розпочинати потрібно з переосмислення (переоцінки) значення і ролі марксистсько-ленінської теорії. Незважаючи на ряд гуманістичних ідей, з якими ця теорія ввірвалась у масові суспільну свідомість, соціальну теорію і практику ХХ століття, вона залишається великим міфом. Практика показала, вибудувати гуманістичну реальність на її світоглядних і міфологічних підвалинах неможливо. Завдання переосмислення цієї теорії, її місця і ролі в системі соціо-гуманітарного пізнання ми розглядаємо як одне з першочергових [3, С. 368].

Між тим, критичне осмислення суті і спрямованості нових і новітніх наукових і філософських доктрин, на яких базується сучасна соціальна практика, є завданням не менш складним і довготривалим. Більшість з них у їх істинному значенні і спрямуванні нашим науковцям не відомі. Звичайно, про них чули. Імена їх творців десятки і сотні раз “переспівувались” спеціалістами з “критики буржуазної філософії”. Однак те, про що в дійсності писали ці мислителі, залишалось за межами навчальних курсів, підручників і монографічних досліджень. Тому, звертаючись до них, можна потрапити в пастку, тобто віддати свої симпатії доктринам, які випадково попали в поле нашої наукової уваги. Очевидно, авторитетом і зразком для наслідування тут має стати “державна філософія” розвинутих країн світу. З другого боку, ми маємо уникнути сліпого копіювання чужого досвіду, уважніше придивитись до власної філософської, наукової і культурної традиції й сформуванню теорію чи низку теорій, органічне плетиво яких утворить світоглядну й методологічну основу української освіти, культури і виховання особистості.

Гуманітарні науки повинні бути здатні зрозуміти і пояснити свої об’єкти; будемо вважати, що область їх об’єктів – людські дії. Пояснення фактів, подій та процесів полягає в знаходженні “основ”, які можуть “показати”, чому вони існують і існують таким чином. Це досягається посередництвом вірного доведення, чітко сформульованого, що відштовхується від відповідних гіпотез. Звичайно, це мінімальні необхідні вимоги. В деякому змісті вони також достатні: їм повинні задовольняти докази, які вважаються науковими. Таким чином, хоч до цих найбільш загальних вимог можна додати й інші, останні пов’язані не з природою наукового пояснення як такого, а з відрізняючими особливостями конкретної науки, в рамках якої розгортаються пояснення.

При розгляді цінностей гуманітарної освіти уточнені три групи нормативних передумов: загальнозначимі і етосні (загальнонаціональні, професійні та інші) цінності, принципи ціннісної свідомості і конструктивної аксіології, загальні уявлення про призначення освіти. В основі останніх лежать категорії відтворення і розвитку. Загальна нормативна направленість освіти виявляється за допомогою ідейного успадкування європейської філософо-педагогічної традиції, сучасних ідей культурології і системного підходу.

В дискрептивні передумови освітніх цінностей в принципі повинні входити сучасні уявлення про людину, суспільство і культуру, про вищу школу, як тип освітніх систем, про різні системи гуманітарної освіти. Найбільш значимими цінностями для базової гуманітарної освіти є: 1) відповідальність за загальнозначимі цінності; 2) загальнокультурна компетентність; 3) вільні ціннісні самовизначення; 4) особистісна самоактуалізація в культурі і житті.

Разом з тим відкритою залишається проблема конкретизації виявлення освітніх цінностей у цілях, нормах, вимогах, котрі стосуються різноманітних аспектів гуманітарної освіти.

Дані освітніх цінностей співставлені з основними ідеями і направленнями західної і вітчизняної філософсько-педагогічної думки. Практично всі головні напрямки філософії освіти отримали відображення своєї головної ідейної направленості в цих цінностях. Таким чином, структура встановлення цінностей гуманітарної освіти має інтегруючі і систематизуючі значення. Предметом уваги і контролю в державному регулюванні гуманітарної освіти повинні стати освітні стандарти, як втілення ціннісних вимог. Для суспільства і держави, як стража суспільних інтересів, важливо, на які цінності направлена гуманітарна освіта, здійснення чи захист яких цінностей воно забезпечить і на якому рівні. Через які знання, через формування яких умінь і здібностей, якими методами здійснюється орієнтація на цінності гуманітарної освіти – це сфера волі ВНЗ і викладачів.

Крім того, за словами В. П. Андрущенка: "... освіта має формувати людину як патріота і громадянина. Повага до народів світу стає осмисленою цінністю, коли спирається на повагу до власного народу, власної культурно-історичної традиції, батьківських духовних цінностей мови" [2, С. 88].

Встановлена система цінностей гуманітарної освіти (відповідальність за загальнозначимі цінності, вільне ціннісне самовизначення, загальнокультурна компетентність в визначених сферах ситуацій і аспектах підготовки, особистісна самоактуалізація в культурі і житті) повинна бути розглянута в контексті класичних і сучасних нормативних ідей філософії освіти.

Ідеї загальнозначимих цінностей, форм ціннісної свідомості і освіти вже виходять за рамки освітнього контексту. З точки зору етики і аксіології значимим є розмежування кардинальних, субкардинальних і етосних цінностей. По-перше, концептуально відпрацьована можливість загальної ціннісної платформи для

діалогу і взаємодії різних світоглядів без посягання на будь-які вищі цінності (ідеали, святині, символи). По-друге, визначені понятійні межі між кардинальними, субкардинальними і етосними цінностями, що дозволяє встановити стійкі принципи і порядок взаємодії в умовах неминучої зміни складу і змісту самих цінностей в цих групах.

У сучасних підходах до освіти є декілька протилежних тенденцій. По-перше, зберігається інерція конформіського протесту проти будь-яких загальнозначущих державних чи регіональних вимог, апеляція до абсолютної вузівської і особливо університетської свободи, надії на те, що природні механізми ринкової конкуренції між ВНЗ рано чи пізно самі забезпечать рівень гуманітарної освіти, необхідний майбутнім спеціалістам як зацікавленим споживачам освітніх послуг.

По-друге, відомий ріст політичної та економічної значущості регіонів в Україні веде, з одного боку, до деякого звільнення регіональних ВНЗ від центрального управління, з іншого боку, у більшій мірі підкорює їх місцевому регіональному керівництву.

По-третє, в Україні як завжди сильні тенденції одержавлення усіх соціальних функцій та вимог, у тому числі освітніх. На місцях часто-густо має місце стагнація давно застарілої системи та методів викладання суспільних наук, котрі лише зовні мають нові назви курсів типу “політологія”, “культурологія”.

По-четверте, повільно, але вірно крокуюча інтеграція української системи освіти – в світову ставить практичні питання взаємовизнання дипломів, а значить і певної однаковості вимог у сфері соціально-гуманітарної освіти. Світова економічна інтеграція, котра продовжується, глобалізація проблем, ріст екологічної, військово-політичної, соціально-економічної взаємозалежності різних країн та регіонів світу обов’язково спричинять постановку питань освітнього забезпечення світового співробітництва. Мова йде про необхідність затвердження гуманістичних, демократичних, екологічних цінностей в національних системах освіти.

Отже, соціально-гуманітарна освіта є полем зосередження найрізноманітніших і часто-густо протилежних інтересів, установок, тенденцій. У цих умовах вкрай ускладнюється, але не стає невирішеною проблема встановлення ціннісно-обумовлених принципових вимог до соціально-гуманітарної освіти.

Однією з класичних освітніх цінностей є виховання характеру, якостей людини, що, вимагаються суспільством і традицією. Серед цих якостей важливими були норми свідомості та поведінки (табу, заповіді, вимоги утримуватися від “тріхів”, “тріховних дій та думок”, а також доброчесності, покора, милосердя, щедрість, відвага та ін.). Такі традиційні культурні зразки людини, протягом століть з великим чи малим успіхом відтворювані освітою. Тепер, у зв’язку з розвитком принципів свободи, самовизначення,

самоактуалізації людини, ці традиційні зразки втратили своє панівне значення. З іншого боку, відмова освітніх систем від виховної ролі, котра має широке розповсюдження у ліберальних країнах Заходу, веде до відомих негативних наслідків: байдужості, соціального ескапізму, відсутності чи обмеженості духовних запитів, що найбільш яскраво виражається у зростаючих серед молоді злочинності, наркоманії і т.д. Аналіз цієї суперечності призводить до наступного висновку: людські якості можуть бути будь-якими, але загальнозначущі цінності повинні бути захищені. Виховну функцію не можна відмінити, проте освітня цінність в аспекті виховання повинна бути сформульована по-новому, її ідея може бути виражена в такому умовному зверненні Освіти до Людини (згадаємо діалог Сократа): “Будь таким, яким ти сам себе зростиш у твоєму вільному самовизначенні. Але загальнозначущі цінності залишаються неприкладеними. Вони потребують захисту і підтримки, у тому числі і твоєї, ти вільний в усьому останньому, але за загальнозначущі цінності у відповіді” [5, С. 84].

Отже, головною освітньою цінністю в аспекті виховання є відповідальність за загальнозначущі цінності. Цей імператив, з одного боку, стійкий – турбота про загальнозначущі цінності буде потрібна завжди, з іншого боку, – гнучкий, оскільки склад і зміст загальнозначущих цінностей з часом змінюється.

Відповідальність за загальнозначущі цінності “працює” на Суспільство та Культуру. Але освіта, як велася мова вище, повинна враховувати баланс усіх трьох полюсів, включаючи індивіда, тому призначення освіти, і в першу чергу, гуманітарної, полягає у забезпеченні умов для вільного самовизначення кожної людини в просторі світоглядів, для прийняття нею власних цінностей у формі життєвих цілей, провідних мотивів і інтересів, прагнень, потреб, принципів.

Особистісна самоактуалізація в культурі та житті, як освітня цінність, пов’язана з орієнтацією освіти на власні інтереси Індивіда (поряд з орієнтацією на Культуру та Суспільство), також з сучасним образом вільної, творчої, самореалізуючої людини. Людина в культурі, житті, професії повинна знайти своє місце, і в цьому їй зобов’язана допомогти освіта. Адже може виявитися так, що людина стане у повній мірі відповідальною за загальнозначущі цінності, вибере власну світоглядну позицію, набуде загальнокультурної, але у своєму емоційному, особистісному потенціалі залишиться чужою по відношенню до всіх цих нагромаджень зразків.

Освіта не може залишитися з цією проблемою. Її вирішення складається з того, щоб знайти індивідуальний підхід до людини, дозволити їй визначити культурне застосування свого особистісного, емоційного потенціалу внутрішніх, неусвідомлених, навіть ірраціональних потреб. В іншому випадку, цей культурно нереалізований потенціал може стати руйнівним для самої особистості і навіть соціально небезпечним.

Сучасна модель “культурної” людини неможлива без особистісної

самоактуалізації в культурі та житті. Ціннісна освіта слугує регулятивом для урахування вирішення такого виду проблем. Поняття компетентності будується таким чином, щоб воно, з одного боку, могло асимілювати нові відкриття та розробки, котрі стосуються людського пізнання і практики, з іншого боку, дозволяло б визначити освітні вимоги для кожного виду, профілю, ступеню освітніх систем, які включають наступне:

- смислові аспекти (історичний, теоретичний, ціннісний, інформаційний) – адекватне усвідомлення ситуації у більш загальному культурному контексті, тобто в контексті культурних зразків розуміння, оцінки такого виду ситуації;

- проблемно-практичний аспект – адекватність розпізнавання ситуації, постановки та ефективності виконання цілей, завдань, норм у даній ситуації;

- комунікативний аспект – адекватне спілкування з урахуванням відповідних культурних зразків спілкування та взаємодії.

Людина має загальнокультурну компетентність, якщо вона здатна до адекватного усвідомлення, практичного вирішення і комунікативного вираження ситуацій, котрі виходять за межі її професійної сфери.

Окрім того, якщо в професійній компетентності провідну (але не єдину) роль відіграє проблемно-практичний аспект, то в загальнокультурній компетентності провідну роль відіграє вже смисловий та комунікативний аспекти. Саме на формування загальнокультурної компетентності спрямована гуманітарна освіта, тому дана освітня цінність вимагає спеціального змістовного аналізу.

Щодо сфери загальнокультурної компетентності, то тут головним питанням є визначення сфер ситуацій, котрі потребують загальнокультурної компетентності. Ці сфери можна виділити та класифікувати за найрізноманітнішими підвалинами, котрі відповідні дисциплінам і областям знань, задіяним цінностям і т.д.

З точки зору освіти оптимальною є класифікація сфер за відносною автономією груп культурних зразків, значимих для компетентності у кожній сфері. Адже призначення гуманітарної освіти складається саме з відтворення та розвитку цих груп зразків для формування загальнокультурної компетентності учнів у відповідних сферах. Очевидно, що такий загальний принцип не дозволяє провести однозначний розподіл сфер, залишається ще багато варіантів. У якості одного з можливих представимо наступний варіант розподілу сфер загальнокультурної компетентності: екологічна, соціально-економічна, політико-правова, гуманітарна (у словесній культурі), естетична, міжособистісна, господарська та рекреативна [4, С. 176].

Характеризуючи міжкультурний баланс культур відмітимо, що наступним важливим виміром поняття загальнокультурної компетентності є роль різних культур, їхня відносна вага та взаємовідношення при формуванні змісту освіти, розробці конкретних навчальних програм. Інакше кажучи, мова йде про те, який

відсоток аудиторного навантаження (чи іншого вимірювача) потрібно віднести до якої культури (групи культур, цивілізації) – української, американської, західноєвропейської, класичної, грецько-латинської, японської, китайської, індійської, латинської і т.д. Цінність розмаїття культурних традицій та принцип їх збереження в історії диктують переважно увагу кожної культури до себе, своїх зразків та витоків. Коли ж патріотизм зникає з освіти, це неминуче призводить і до розпаду самої культури. У кожному поколінні повинна забезпечуватися певна ідентифікація індивідів зі своєю культурою, культурними традиціями та принципами їх збереження в історії. Все це вимагає уваги кожної культури до себе, своїх зразків та витоків.

Інша крайність – ізоляціонізм і шовінізм, коли іншим культурам зовсім не залишається місця в системі освіти. Принципи ціннісної свідомості показують неприйнятність такого положення у сучасному світі (раніше ізоляціонізм освіти був можливим і практикувався майже повсякчас). Насамкінець, між “своїм” та “чужим” повинна бути середня ланка – широкий культурний ареал, з одного боку, споріднений даній культурі, з іншого – має налагоджені міжкультурні “мости”, котрі з’єднують з іншими світовими культурами. Наприклад, для культури етносу такою середньою ланкою є культура суперетносу чи культура цивілізації, котра має виходити на культури інших цивілізацій. Отже, нормою є певний баланс власної культури, “супер-культури” та інших світових культур.

Для української освіти, оптимальним є баланс української, західної християнської (європейської, північноамериканської) та окремих культур інших цивілізацій. Очевидно, що ВНЗ різних регіонів повинні більше уваги приділяти сусіднім культурам і їх цивілізаціям (скандинавській, прибалтійській, російській та білоруській, східноєвропейській, середземноморській, ісламській, кавказькій, тюркській, китайській, монгольській, японській).

Приведені формулювання цінностей гуманітарної освіти не прив’язані жорстко до сучасних знань, реалій, поділу дисциплін та іншим факторам, котрі змінюються, як правило, швидше, ніж цінності. Наприклад, склад і зміст, соціальних наук можуть істотно змінитися протягом найближчого десятиріччя (передумови для того є), проте цінність загальнокультурної компетентності в соціальній сфері збережеться. Більше того, може змінитися навіть склад найзначиміших цінностей, але освітній імператив “відповідальності за загальнозначущі цінності” залишиться у недоторканості. Таке поєднання стійкості і одночасно внутрішньої гнучкості освітніх цінностей дозволяє сподіватися на їхню плідність.

На протязі деякого часу відбір наукових гіпотез являв собою загальні закони, які одного разу були прийняті в якості посилянь наряду з конкретними судженнями про одиничні факти (початкові умови), вислови, що описують факт чи подію. Але це більше підходить до природничих наук. Правила ж

обґрунтовуються посередництвом віднесення до цілей, а норми – посередництвом відношення до цінностей. Цілі і цінності – не загальні судження, але одиничні інтенціональні моделі, навіть ідеальні сутності.

Для того щоб зрозуміти об'єкти гуманітарних наук, ми повинні використовувати відповідні специфічні поняття. Для цього ми повинні перш за все відмовитися від догматичної тези, що ми можемо описувати факти тільки за допомогою понять, які описують їх як факти в рамках науки про природу в самому широкому змісті слова. Це значить, що якщо ми хочемо зрозуміти людську дію, а не як механічний рух чи тваринні реакції на зовнішні стимули, не як породження фаталістичних причин. Ми повинні використовувати мову інтенцій, свідомо поставлених цілей, передбачених результатів, норм і цінностей.

Визнаючи, що цінності діють в відповідних історичних і соціальних контекстах, ми не формуємо ціннісні судження. Іншими словами, ми можемо переконатися в існуванні діючих цінностей і в той же час не вважати їх дійсними (тобто цінностями для нас, або “в собі”).

Таким чином, можемо зробити висновок, що необхідність моральної оцінки і регуляції науки і технології свідчить про потребу в запропонованих нормах для цих видів людської діяльності, нормах, що встановлюються на основі добре обґрунтованих цінностей. Саме тому, що наука і технологія обмежується спробою опису, розуміння і пояснення норм, які фактично діють в деяких соціальних контекстах чи визнаються деякими суб'єктами, вони не можуть ставити перед собою такої задачі і навіть претендувати на неї. Для того, щоб зрозуміти це, ми повинні краще уявити собі поняття раціональності; ми повинні зрозуміти, що вона має дві сторони: одна направлена на дослідження того, що є (цим займаються наука, технологія і гуманітарні науки), а інша аналізує те, що повинно бути.

Освітні вимоги є соціальними настановами нормативного характеру, тому доцільно орієнтуватися на найбільш розроблені та розповсюджені нормативні системи суспільства. У цьому розумінні оптимальним зразком є правова система, оскільки її норми, як правило, – плід і засіб врівноваження протилежних інтересів.

Правова система побудована за вище вказаним ієрархічним принципом: міжнародне право, національне право, місцеве (регіональне) право, внутрішні правила (статути, положення) соціальної організації. Істотно, що “вищі” положення в ієрархії не означають автоматичного підпорядкування “нижчих” правових систем. Наприклад, кожна норма міжнародного права вимагає ратифікації на національному рівні.

У той же час, у багатьох випадках “вищі” правові норми безумовно розповсюджуються на всі нижчі рівні. Так, національний кримінальний кодекс без будь-яких умов розповсюджується на весь простір регіонів і в межах кожної

соціальної організації. Інакше кажучи, система правової ієрархії є дуже гнучкою, вона включає багато “ступенів свободи” у встановленні відносин між нормами різних рівнів.

Внаслідок цього головною ціннісною установкою стратегії реформування освіти в Україні повинна стати націленість на духовне збагачення і творчу діяльність особистості, що розвиває свої здібності до самореалізації та створення умов для саморозкриття інших людей. Для української системи освіти такими цінностями є: гуманізм, людська гідність, соціальна ініціатива і творчість, демократизм, патріотизм, національна самосвідомість.

Л і т е р а т у р а :

1. Андрущенко В.П. Реальність освіти: проблема деміфологізації // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 188-189.
2. Андрущенко В.П. Вийти за межі моделі “розвитку навздогін” // Віче. – 2001. – № 10 – С. 88.
3. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.
4. Верхола А.П. Оптимизация процесса обучения в вузе. – К.: Высшая школа, 1979. – 176 с.
5. Платон. Диалоги. – М.: Просвещение, 1986. – С. 84.

Крохмаль Н.В.

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ТА ЧЕРНЕЦЬКІ ОРДЕНИ ЯК ІСТОРИЧНА ФОРМА СИСТЕМИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Зростання ролі релігії у сучасному суспільстві вимагає її подальшого дослідження як феномену, який існує вже кілька тисяч років. Одним з підходів, який пояснює таке тривале існування цього феномену, є функція саморегуляції соціального процесу, що проявляється у системі саморегуляції суспільства. З позицій такого підходу релігія є формою саморегуляції соціального процесу, що означає внутрішню організацію впорядкованої взаємодії людей у певних просторово-часових вимірах, яка функціонує на основі інформаційних процесів, тобто формує взаємодію двох підсистем – регулюючої та регульованої. У історичному розрізі вона постає як історична форма саморегуляції соціального процесу.

Одразу зазначимо, що досліджень, які б аналізували релігію як історичну форму системи саморегуляції, зокрема католицьку церкву у науковій літературі немає. Є окремі дослідження, що вивчають історію католицької церкви, наприклад роботи М. С. Альперовича, И. Р. Григулевича, В. Л. Задворного, Р. В. Кинжалова, И. Р. Лаврецкого, П. Лафарга, Л. Ю. Слезкина та інших.